

ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

ОБГОВОРЕНО І СХВАЛЕНО

на засіданні вченої ради
природничо-географічного факультету
Протокол № 6 від «21» січня 2021 року
В.о. декана _____ В.М. Площ

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Центральноукраїнського державного
педагогічного університету імені Володимира
Винниченка

№ _____ від «21» лютого 2021 року

_____ О.А. Семенюк

**ПРОГРАМА ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ОЛІМПІАДИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

для професійної орієнтації вступників на основі повної загальної середньої освіти
з географії

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка.....	3
2. Зміст програми.....	5
2.1. Загальна географія.....	5
2.2. Материками і океани.....	6
2.3. Україна у світі: природа, населення.....	8
2.4. Україна і світове господарство.....	10
2.5. Регіони і країни.....	13
2.6. Географічний простір Землі.....	17
3. Критерії оцінювання завдань дистанційного етапу.....	20
4. Критерії оцінювання завдань очного етапу.....	20
5. Рекомендована література.....	21

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма враховує сучасний етап розвитку географії і практично охоплює усі знання, які одержує учень протягом навчання в середній загальноосвітній школі.

Для того, щоб підготуватися до олімпіади з географії **необхідно**:

- опанувати матеріал шкільних підручників та рекомендованих посібників;
- засвоїти необхідний мінімум географічної номенклатури і цифрових даних;
- вміти вільно орієнтуватися за фізичними, економічними та політико-адміністративними картами різного масштабу і змісту, швидко знаходити на них різні об'єкти;
- знати особливості й закономірності взаємодії природи і суспільства, наслідки та регіональні відмінності такої взаємодії;
- добре знати особливості природи, населення, господарства, соціально-економічних і екологічних проблем, територіальної диференціації України, її роль і місце серед інших країн Європи і світу;
- знати сучасні міжнародні події та проблеми, їх регіональну специфіку, риси розміщення та характер соціально-економічного розвитку найбільших країн світу та їх об'єднань;
- вміти складати комплексні фізико- та економіко-географічні характеристики певних територій, їхні порівняльні характеристики.

Згідно [ПОЛОЖЕННЯ про Всеукраїнські олімпіади Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка](#), розміщеного на веб-сайті (рубрика Абітурієнту (верхнє меню) – Нормативні документи – Положення про Всеукраїнські ...) передбачено проведення двох етапів – першого дистанційного та другого очного.

Завдання дистанційного етапу є творчими і спрямовані на виявлення у відбір особистостей, які мають не лише ґрунтовні географічні знання і вміння, але і вміють логічно мислити, творчо аналізувати будь-яку проблему, що містить

географічні аспекти. В межах дистанційного етапу учасникам пропонується 10 творчих завдань, кожне з яких оцінюється максимум 10 балами.

За умови успішного виконання завдань (оцінка 75 балів і більше) учасник запрошується до другого, очного етапу олімпіади, який буде проходити на базі ЦДПУ ім. В. Винниченка.

Під час другого етапу олімпіади учасникам буде запропоновано три різновиди завдань: 1) тестові (всього 25, з них 5 – тести на відповідність, що включають по 5 окремих завдань); 2) практичні (переважно географічні задачі та завдання, пов'язані з аналізом різноманітних карт, усього 5); 3) творчі теоретичні завдання, які потребують розгорнутої відповіді, аналітичного підходу і викладення власного погляду на проблему (всього 3).

Оцінювання робіт учасників другого етапу Олімпіади здійснюється за методикою дистанційного етапу. Максимальна сума балів – 100. За завданнями бали розподілені наступним чином: за кожне правильне тестове завдання – 1 бал; за кожне практичне завдання – максимум 5 балів; за кожне теоретичне завдання – максимум 10 балів.

Відповідно до [ПОЛОЖЕННЯ про Всеукраїнські олімпіади Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка](#) нарахування додаткових балів з географії відбувається за умови набирання 90 і більше балів за результатами другого етапу.

2. ЗМІСТ ПРОГРАМИ

2.1. ЗАГАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

Вступ

Географія як наука про Землю, її природу, населення та його господарську діяльність, про взаємодію природи і людства. Значення географічних знань та умінь для життєдіяльності людини. Основні друковані та електронні джерела географічної інформації, їх значення. Методи географічних досліджень. Особливості організації власних географічних спостережень.

Розділ I. Розвиток географічних знань про Землю

Тема 1. Уявлення про Землю у давнину. Уявлення про форму Землі. Зображення Землі на картах Ератосфена, Птолемея.

Тема 2. Відкриття нових земель та навколосвітні подорожі. Плавання вікінгів. Подорожі Марко Поло. Пошуки морського шляху в Індію. Відкриття Америки Христофором Колумбом. Перше навколосвітнє плавання під керівництвом Фернана Магеллана. Відкриття Австралії і Антарктиди.

Тема 3. Сучасні дослідження. Дослідження Землі у XX та на початку XXI ст.

Розділ II. Земля на плані та карті

Тема 1. Орієнтування на місцевості. Способи орієнтування на місцевості. Визначення напрямків на місцевості. Компас. Поняття про азимут.

Тема 2. Способи зображення Землі. Особливості та відмінності зображення земної поверхні на глобусі, аерофотознімках, космічних знімках, планах, картах. Масштаб та його види. Умовні знаки плану. Абсолютна і відносна висота місцевості, їх визначення за допомогою горизонталей та шкалою висот. План, його основні ознаки. Визначення напрямків на плані. Читання плану. Географічні карти, їх елементи. Легенда карти. Масштаб карт. Географічні атласи. Практичне значення карт. Розв'язування задач з використанням різних видів масштабу.

Тема 3. Географічні координати. Градусна сітка на глобусі й географічній карті. Поняття про географічні координати. Правила відліку географічної широти і географічної довготи. Географічні координати свого населеного пункту. Визначення географічних координат за географічною картою.

Розділ III. Оболонки Землі.

Тема 1. Літосфера. Внутрішня будова Землі. Будова літосфери, її властивості. Літосферні плити, наслідки їх переміщення. Внутрішні процеси, що зумовлюють зміни в земній корі та на поверхні земної кулі. Рухи земної кори. Землетруси. Вулканізм і вулкани, гейзери. Сейсмічні пояси Землі. Зовнішні процеси, що зумовлюють зміну земної поверхні. Вивітрювання, робота вітру, текучих і підземних вод, льодовиків. Мінерали, гірські породи. Корисні копалини та їх значення у житті та діяльності людини. Основні форми рельєфу суходолу – гори і рівнини. Різноманітність та утворення рівнин на суходолі. Найбільші за площею рівнини світу. Різноманітність та утворення гір на суходолі. Найвищі та найдовші гори світу. Рельєф дна океану. Серединно-океанічні хребти – найвищі і найдовші гори Світового океану. Унікальні форми рельєфу земної кулі, їх охорона. Позначення на контурній карті рівнин, гір, вулканів суходолу.

Тема 2. Атмосфера. Будова атмосфери, властивості повітря в тропосфері. Добовий і річний хід температури повітря, причини його коливання. Кліматична карта. Теплові пояси Землі. Практичне значення вимірювання температури повітря. Атмосферний тиск: причини і наслідки його зміни у тропосфері. Вимірювання атмосферного тиску. Вітер: причини виникнення, напрямки, сила, швидкість, їх визначення сучасними приладами й візуально. Утворення бризу. Вода в атмосфері: випаровування, вологість повітря та її зміни. Хмари і туман, відмінності в їх утворенні. Форми хмар, хмарність. Оподи, що випадають із хмар та з повітря, їхні види, вимірювання. Карта розподілу опадів. Погода, її елементи, мінливість. Характерна погода за сезонами у своїй місцевості. Служба погоди, практичне значення прогнозів погоди. Клімат та

основні кліматотвірні чинники. Карта кліматичних поясів. Зміни клімату. Вплив людини на атмосферу. Розв'язування задач на зміну температури повітря й атмосферного тиску з висотою. Складання графіка зміни температури повітря, опадів, рози вітрів, їх аналіз.

Тема 3. Гідросфера. Загальна кількість води на Землі, її розподіл між частинами гідросфери. Світовий океан та його частини: океани, моря, затоки, протоки. Шкала глибин, визначення глибин океанів і морів. Острови в океані. Властивості вод Світового океану. Рухи води в Світовому океані. Життя в океанах і морях. Багатства вод Світового океану. Океан та людина. Води суходолу – поверхневі і підземні. Річка: річкова система, басейн річки, річкова долина. Найдовші, найбільші за площею басейни й найповноводніші річки світу. Пороги і водоспади. Живлення, водний режим і робота річок. Озера, їх різноманітність за площею, походженням озерних улоговин, солоністю. Найбільші і найглибші озера земної кулі. Болота, особливості їх утворення та поширення. Штучні водойми і водотоки: ставки, водосховища, канали. Льодовики – багаторічні природні скупчення льоду. Особливості утворення і поширення льодовиків. Багаторічна мерзлота – підземне зледеніння. Утворення і поширення багаторічної мерзлоти. Підземні води, умови їх утворення і залягання в земній корі. Термальні і мінеральні води. Значення вод суходолу для природи і людини. Охорона вод Світового океану і суходолу.

Тема 4. Біосфера та ґрунти. Складові біосфери, особливості їх поширення на земній кулі. Властивості ґрунтів. Ґрунтовий покрив, карта ґрунтів. Вплив господарської діяльності людини на ґрунтовий покрив, рослинність і тваринний світ суходолу та океану

Розділ IV. Планета людей.

Тема 1. Кількість і розміщення населення на Землі. Кількість населення Землі. Розселення населення на Землі, його густота. Найбільш заселені території земної кулі. Людські раси. Дослідження Миколи Миклухо-Маклая. Найчисельніші народи світу.

Тема 2. Держави світу. Найбільші за площею і чисельністю населення держави світу та держави-сусіди України на політичній карті світу.

Тема 3. Вплив людини на природу. Зміни компонентів географічної оболонки під впливом людської діяльності. Зміни природних комплексів Землі. Забруднення довкілля та його охорона.

2.2. МАТЕРИКИ ТА ОКЕАНИ

Вступ

Материки та океани як об'єкти вивчення регіональної географії. Співвідношення на Землі материків та океанів. Материки і частини світу. Джерела географічної інформації про материки та океани. Карти материків та океанів, їх класифікація за масштабом, просторовим охопленням, змістом і призначенням.

Розділ I. Закономірності формування природи материків та океанів

Тема 1. Форма і рухи Землі. Куляста форма Землі та її географічні наслідки. Рухи Землі, їх наслідки.

Тема 2. Материки та океани – великі природні комплекси географічної оболонки. Походження материків та океанічних западин унаслідок руху літосферних плит. Геологічні ери та епохи горотворення. Тектонічні структури: платформи та області складчастості. Закономірності поширення основних форм рельєфу на материках і в океанах. Кліматотвірні чинники. Розподіл сонячної енергії на Землі. Вплив підстильної поверхні на клімат. Закономірності зміни температури повітря і поверхневих вод океанів. Повітряні маси, їх властивості та переміщення. Загальна циркуляція повітряних мас. Кліматичні пояси і типи клімату Землі. Закономірності розподілу атмосферних опадів. Водні маси, їх властивості. Океанічні течії. Природні комплекси материків та океанів. Широтна зональність і висотна (вертикальна) поясність. Аналіз тектонічної та фізичної карт світу: виявлення зв'язків між тектонічною будовою і формами рельєфу. Взаємодія Світового океану, атмосфери та суходолу, її наслідки.

Розділ II. Материки тропічних широт.

Тема 1. Африка. Географічне положення. Дослідження та освоєння материка. Тектонічна будова, рельєф, корисні копалини. Загальні риси клімату. Кліматичні пояси і типи клімату. Води суходолу. Використання водних ресурсів. Природні зони, закономірності їх розміщення. Стихійні явища природи. Екологічні проблеми. Найвідоміші об'єкти, віднесені до Світової природної спадщини ЮНЕСКО. Населення. Держави. Зв'язки України з державами Африканського континенту. Визначення географічних координат крайніх точок і протяжності материка з півночі на південь та із заходу на схід. Позначення на контурній карті назв основних географічних об'єктів Африки. Визначення типів клімату Африки за кліматичними діаграмами.

Тема 2. Південна Америка. Географічне положення. Дослідження та освоєння материка. Тектонічні структури, рельєф, корисні копалини. Загальні риси клімату. Кліматичні пояси і типи клімату. Води суходолу. Природні зони. Вертикальна поясність Анд. Зміни природи материка людиною. Сучасні екологічні проблеми. Найвідоміші об'єкти Південної Америки, віднесені до Світової природної спадщини ЮНЕСКО. Населення. Держави. Зв'язки України з державами Південної Америки. Природні уніками Південної Америки.

Тема 3. Австралія. Географічне положення. Дослідження та освоєння материка. Тектонічна будова, рельєф, корисні копалини. Клімат. Води суходолу. Унікальність рослинності і тваринного світу. Природні зони. Зміна природи материка людиною. Найвідоміші об'єкти Австралії, віднесені до Світової природної спадщини ЮНЕСКО. Населення, його склад та розміщення. Австралія –країна-материк. Україна і Австралія. Визначення типів клімату Австралії за кліматичними діаграмами.

Розділ III. Полярний материк планети.

Тема 1. Загальні відомості про Антарктиду. Географічне положення. Антарктида й Антарктика. Дослідження материка. Українська дослідна станція «Академік Вернадський». Міжнародний статус материка. Тема 2. Природа материка. Тектонічна будова, рельєф, клімат, рослинність і тваринний світ Антарктиди. Природні багатства, їх використання. Екологічні проблеми материка.

Розділ IV. Материк Північної півкулі.

Тема 1. Північна Америка. Географічне положення. Історія відкриття та освоєння. Тектонічні структури, рельєф, корисні копалини. Загальні риси клімату. Кліматичні пояси і типи клімату. Води суходолу. Природні зони. Висотна поясність у горах. Зміни природи материка людиною. Сучасні екологічні проблеми. Найвідоміші об'єкти, віднесені до Світової природної спадщини ЮНЕСКО. Населення. Держави. Україна і держави Північної Америки.

Тема 2. Євразія. Географічне положення. Поділ Євразії на дві частини світу. Дослідження та освоєння материка. Тектонічна будова. Рельєф, роль внутрішніх і зовнішніх сил у його формуванні. Корисні копалини. Загальні риси клімату. Кліматичні пояси і типи клімату. Води суходолу. Природні зони. Вертикальна поясність. Зміни природи материка людиною. Найвідоміші об'єкти, віднесені до Світової природної спадщини ЮНЕСКО. Населення. Найбільші держави Європи та Азії. Зв'язки України з країнами Європи та Азії.

Розділ V. Океани.

Тема 1. Тихий океан. Географічне положення. Острови в Тихому океані, їх походження і природні особливості. Рельєф дна. Клімат і води. Органічний світ і природні ресурси. Охорона природи океану. Вплив океану на життєдіяльність людей прилеглих материків. Позначення географічних об'єктів та течій океанів на контурній карті.

Тема 2. Атлантичний океан. Географічне положення. Рельєф дна. Клімат і води. Органічний світ і природні ресурси, їх використання. Охорона природи океану. Вплив океану на життєдіяльність людей прилеглих материків.

Тема 3. Індійський океан. Географічне положення. Рельєф дна. Клімат і води. Органічний світ і природні ресурси. Види господарської діяльності в океані. Охорона природи океану. Вплив океану на життєдіяльність людей на прилеглих материках.

Тема 4. Північний Льодовитий океан. Географічне положення Північного Льодовитого океану у високих широтах. Історія географічних досліджень океану. Рельєф дна. Клімат і води. Льодовий режим океану. Органічний світ і природні ресурси. Вплив океану на життєдіяльність людей прилеглих материків.

Розділ VI. Вплив людини на природу материків та океанів.

Тема 1. Використання природних багатств материків та океанів. Природні багатства материків та океанів, їх основні види. Наслідки використання ресурсів людиною. Порушення природної рівноваги. Антропогенні ландшафти.

Тема 2. Екологічні проблеми материків та океанів. Забруднення навколишнього середовища. Види забруднення, основні джерела їх надходження. Міжнародне співробітництво у розв'язанні екологічних проблем. Міжнародні організації з охорони природи. Шляхи розв'язування екологічних проблем.

2.3. УКРАЇНА У СВІТІ: ПРИРОДА, НАСЕЛЕННЯ

Вступ.

Об'єкти вивчення і методи досліджень фізичної та суспільної географії України. Джерела географічної інформації. Географічні відомості про територію України в минулому. Дослідження Геродота, Гійома Боплана, Степана Рудницького, сучасні географічні дослідження.

Розділ I. Географічна карта та робота з нею.

Тема 1. Географічна карта. Зображення України в картографічних творах. Навчальні карти й атласи. Національний атлас України, електронні карти. Картографічні інтернет-джерела. Геоінформаційні та сучасні навігаційні системи. Елементи карти, картографічні проекції та види спотворень на географічних картах. Класифікація карт. Способи зображення географічних об'єктів та явищ на картах.

Тема 2. Топографічні карти. Читання та практичне використання топографічних карт. Визначення напрямків, відстаней, площ, географічних і прямокутних координат, висот точок за топографічною картою. Прокладання маршрутів за топографічною картою та їх обґрунтування.

Розділ II. Географічний простір України.

Тема 1. Україна на політичній карті Європи і світу. Політична карта світу, її елементи. Географічне положення (фізико-географічне, економіко-географічне, політико-географічне). Державна територія України. Державні кордони, розміри території, крайні точки, географічні центри України та Європи.

Тема 2. Адміністративно-територіальний устрій України. Територіальні зміни кордонів України з ХХ ст. Особливості сучасного адміністративно-територіального устрою, його проблеми та шляхи вдосконалення на різних територіальних рівнях.

Тема 3. Україна на карті годинних поясів. Міжнародна система відліку часу. Годинні пояси. Місцевий час. Поясний час. Літній час. Особливості регулювання системи відліку часу в країнах світу. Час в Україні. Аналіз карти годинних поясів Землі. Розв'язування задач на визначення часу. Планування маршруту мандрівки країнами світу з визначенням різниці в часі в них порівняно з київським.

Розділ III. Природні умови і ресурси України.

Тема 1. Рельєф, тектонічна та геологічна будова, мінеральні ресурси. Форми земної поверхні. Простягання низовин, височин, гір, річкових долин. Карта «Фізична поверхня». Геологічна історія Землі. Геологічне літочислення. Геологічні ери. Карта «Тектонічна будова». Основні тектонічні структури. Зв'язок рельєфу з тектонічними структурами. Геологічна будова. Неотектонічні рухи. Вплив геологічної будови та тектоніки на діяльність людини. Формування рельєфу. Внутрішні та зовнішні рельєфотвірні чинники і процеси. Типи рельєфу за походженням. Рельєф і діяльність людини. Корисні копалини України, їх класифікація за використанням, закономірності поширення. Паливні корисні копалини. Діючі та перспективні

басейни й райони видобування вугілля, нафти, природного газу, торфу. Рудні та нерудні корисні копалини: басейни, райони залягання та видобування. Мінеральні води та грязі. Проблеми раціонального використання мінеральних ресурсів. Особливості геологічної будови, рельєфу та мінеральних ресурсів своєї місцевості. Встановлення за картами (тектонічною, геологічною, фізичною) зв'язків між тектонічною, геологічною будовою, рельєфом та корисними копалинами.

Тема 2. Клімат і кліматичні ресурси. Кліматотвірні чинники: сонячна енергія, циркуляція атмосфери, підстильна поверхня, їх взаємодія. Розподіл сонячної енергії в земній поверхні. Повітряні маси, що впливають на територію України. Атмосферні фронти, циклони та антициклони. Кліматичні показники: температура, вологість повітря, опади, коефіцієнт зволоження та їх розподіл на території України. Річний та сезонний хід кліматичних показників. Кліматична карта. Регіональні відмінності клімату. Кліматичні ресурси. Сезонні погодні умови та явища. Неприятливі погодно-кліматичні явища. Метеорологічна служба. Прогноз погоди за даними синоптичної карти, народними прикметами. Вплив погодно-кліматичних умов на здоров'я і господарську діяльність людини. Охорона атмосферного повітря. Кліматичні особливості своєї місцевості. Визначення вологості повітря за заданими показниками. Визначення причин відмінностей кліматичних показників різних регіонів України за аналізом кліматичної карти та кліматичних діаграм. Прогнозування погоди за народними прикметами та порівняння з прогнозом в інтернет-джерелах ЗМІ.

Тема 3. Води суходолу і водні ресурси. Склад вод суходолу. Поверхневі води. Річки. Будова річкової долини. Основні річкові басейни та системи. Вплив рельєфу на річки. Характер течії. Падіння, похил річки. Вплив клімату на формування річкової системи. Живлення і режим річок, густина річкової мережі. Річковий стік, витрати води. Озера, їх типи. Болота, їх типи і поширення, причини заболочення. Водосховища та канали. Підземні води. Основні артезіанські басейни. Водні ресурси України, шляхи їх раціонального використання та охорони. Води суходолу своєї місцевості. Позначення на контурній карті назв найбільших річок, озер, водосховищ, каналів. України.

Тема 4. Ґрунти та ґрунтові ресурси. Умови ґрунтоутворення, структура ґрунту, ґрунтові горизонти, родючість. Основні типи ґрунтів, закономірності їх поширення. Карта ґрунтів. Ґрунтові ресурси України. Ґрунти своєї місцевості. Зміни ґрунтів у результаті господарської діяльності людини. Заходи з раціонального використання й охорони ґрунтових ресурсів. Порівняльний аналіз різних типів ґрунтів України. Вплив людини на родючість ґрунтів своєї місцевості.

Тема 5. Рослинність. Різноманітність рослинності. Закономірності поширення рослинного покриву в Україні. Рослинні угруповання. Червона та Зелена книги України. Рослинні ресурси, їх охорона і відтворення. Рослинність своєї місцевості.

Тема 6. Тваринний світ України. Різноманітність тваринного світу. Закономірності поширення тваринного світу в Україні. Тварини, занесені до Червоної книги України. Вплив людини на тваринний світ. Тваринні ресурси України, заходи з їх відтворення й охорони. Тваринний світ своєї місцевості.

Тема 7. Ландшафти України. Ландшафт як просторово-цілісна система. Карта «Ландшафти України». Районування природних ландшафтів, їх відображення на картах. Антропогенні ландшафти. Рівнинні ландшафти, їх різноманітність. Природні зони України: мішаних лісів і широколистяних лісів, лісостепова, степова. Використання та охорона рівнинних ландшафтів. Гірські ландшафти Українських Карпат і Кримських гір, особливості їх зміни з висотою, використання та охорона. Природні умови і ресурси Чорного та Азовського морів, проблеми їх раціонального використання. Складання порівняльної характеристики природних зон України. Ландшафти своєї місцевості, їх освоєння і використання. Виявлення ландшафтів у світі, що мають схожість із ландшафтами України.

Тема 8. Природокористування Використання природно-ресурсного потенціалу України. Основні види забруднень довкілля в Україні. Вплив екологічної ситуації на життєдіяльність населення. Природно-заповідний фонд України. Національна екологічна мережа. Моніторинг навколишнього середовища. Основні заходи щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля. Природно-заповідні об'єкти своєї місцевості. Природокористування в умовах сталого розвитку. Вплив компонентів природи на здоров'я людини. Зміни природи своєї місцевості під впливом діяльності людини. Позначення на контурній карті об'єктів природно-заповідного фонду України.

Розділ IV. Населення України та світу

Тема 1. Демографічні процеси та статеві-віковий склад населення світу та України. Кількість населення в світі та Україні. Чинники, що впливають на кількість населення: природний рух, міграції. Статеві-віковий склад населення світу й України. Тривалість життя населення. Зміна кількості населення в світі та Україні. Регіональні відмінності демографічних процесів. Демографічна політика. Механічний рух населення: причини і види міграцій, основні напрямки міграційних потоків у світі та Україні. Українська діаспора. Міграційна політика. Аналіз статево-вікових пірамід України та окремих країн світу.

Тема 2. Розселення Густота населення. Територіальні відмінності густоти населення в світі й Україні. Міські і сільські населені пункти. Критерії їх розмежування в Україні та країнах світу. Класифікація міст за кількістю населення та функціями. Міське і сільське населення. Урбанізація, причини, що її зумовлюють. Міські агломерації. Мегаполіси. Світові міста. Відмінності в рівнях і темпах урбанізації в Україні і світі. Субурбанізація. Хибна урбанізація.

Тема 3. Етнічний склад населення. Етноси. Найпоширеніші мовні сім'ї. Одно національні та багатонаціональні країни. Національний склад населення України: особливості та регіональні відмінності. Національні меншини та етнічні групи, основні райони їх розселення.

Тема 4. Релігійний склад населення. Релігія як явище культури. Світові релігії. Найпоширеніші релігійні конфесії в Україні.

Тема 5. Зайнятість населення в світі та Україні. Трудові ресурси. Кількість і якість трудових ресурсів. Економічно активне населення. Зайнятість населення. Проблеми зайнятості населення.

Розділ V. Природа та населення свого адміністративного регіону.

Тема 1. Географічне положення, адміністративно-територіальний устрій, історія формування і розвитку.

Тема 2. Природа регіону. Особливості природних умов і ресурсів. Природокористування. Об'єкти природно-заповідного фонду.

Тема 3. Населення регіону. Кількість та структура населення. Етнічний склад. Особливості зайнятості населення.

2.4. УКРАЇНА І СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Вступ.

Об'єкт вивчення економічної географії. Взаємодія господарства і природи в географічному середовищі. Економічна географія в системі географічних наук. Значення знань з економічної географії.

Розділ I. Національна економіка та світове господарство

Тема 1. Національна економіка. Національна економіка. (Національне господарство). Поняття «економічний розвиток» та його показники: валовий внутрішній продукт (ВВП), структура ВВП, індекс людського розвитку (ІЛР). Секторальна модель економіки країни. Форми суспільної організації виробництва. Форми просторової організації національної економіки. Чинники розміщення виробництва.

Тема 2. Світове господарство. Світове господарство (світова економіка), світовий ринок. Поняття «спеціалізація території», «міжнародний поділ праці». Типи економічних систем.

Типізація країн світу за рівнем економічного розвитку, місце України в ній. Багаторівневість світового господарства, його просторова структура за концепцією «Центр –периферія». Сучасні тенденції розвитку світового господарства. Глобалізація та регіональна економічна інтеграція. Транснаціональні корпорації (ТНК) та їх вплив на функціонування міжнародної економіки. Міжнародні економічні організації.

Розділ II. Первинний сектор господарства

Тема 1. Сільське господарство. Сільське господарство, його значення в сучасному світі. Аграрні суспільства в сучасному світі. Аграрні відносини. Складники сільського господарства. Роль природних чинників (земельних та агрокліматичних ресурсів) у розвитку й розміщенні аграрного виробництва. Землезабезпеченість. Сільське господарство України. Структура сільськогосподарських угідь в Україні. Розміщення в Україні виробництва зернових і технічних культур, картоплярства, овочівництва, баштанництва, виноградарства. Розвиток кормової бази тваринництва. Структура та розміщення тваринництва. Зональна спеціалізація сільського господарства України. Гірські та приміські сільськогосподарські райони. Сільське господарство у своєму регіоні. Сільське господарство світу. Географія основних зернових і технічних культур та виробництва продукції тваринництва. Зональність світового сільського господарства. Найбільші країни-виробники та країни-експортери сільськогосподарської продукції.

Тема 2. Лісове господарство. Лісове господарство. Основні лісові пояси світу. Лісова забезпеченість. Лісове господарство в Україні.

Тема 3. Добувна промисловість. Класифікація мінеральних ресурсів за використанням. Показники ресурсозабезпеченості країн мінеральними ресурсами. Видобування вугілля, нафти і природного газу. Основні закономірності розміщення родовищ вугілля, нафти, природного газу. Найбільші в світі басейни й країни за видобутком кам'яного вугілля, нафти й природного газу. Основні й перспективні райони видобування кам'яного вугілля, нафти, природного газу в Україні. Шляхи покриття дефіциту палива в Україні. Видобування металічних руд. Основні закономірності розміщення родовищ металічних руд. Країни з найбільшими обсягами видобування залізних, марганцевих руд, руд кольорових, рідкісноземельних і благородних металів. Розвиток і розміщення виробництв з видобування залізних і марганцевих руд в Україні. Розробка родовищ руд кольорових металів в Україні. Видобування інших видів природної сировини в Україні та країнах світу. Підприємства добувної промисловості свого регіону.

Розділ III. Вторинний сектор господарства.

Тема 1. Виробництво та постачання електроенергії. Значення електроенергетики. Типи електростанцій, основні чинники їх розміщення. Паливно-енергетичний баланс. Електроенергетика України. Найбільші ТЕС, АЕС, ГЕС, ЛЕП. Використання відновлюваних джерел енергії. Підприємства електроенергетики свого регіону. Електроенергетика світу. Найбільші країни-виробники та країни-споживачі електроенергії в світі. Відмінності в структурі виробництва електроенергії на електростанціях різних типів у країнах світу.

Тема 2. Металургійне виробництво. Значення металургійного виробництва в господарстві. Сучасні технології виробництва чавуну й сталі. Комбінування в чорній металургії. Сучасні чинники розміщення підприємств чорної металургії. Кольорова металургія. Особливості технології виробництва та чинники розміщення підприємств з виплавки міді, алюмінію, титану. Виробництво чавуну, сталі, прокату в Україні: домінуючі технології, сукупність чинників розміщення підприємств, основні центри, місце України на світовому ринку чорних металів. Основні центри виробництва кольорових металів в Україні. Металургійне виробництво світу. Найбільші країни-виробники та країни-споживачі чорних металів. Сучасні тенденції розміщення виробництв чавуну, сталі, прокату. Найбільші країни-виробники та країни-споживачі кольорових металів у світі.

Тема 3. Хімічне виробництво. Виробництво деревини, паперу. Значення та особливості технологій хімічного виробництва. Чинники розміщення основних виробництв хімічних

речовин і хімічної продукції, фармацевтичної продукції, гумових і пластмасових виробів. Хімічне виробництво в Україні. Основні центри виробництва хімічної продукції та чинники їх формування. Найбільші країни-виробники мінеральних добрив, полімерів, ліків. Виробництво деревини й паперу: значення, особливості технологій та чинники розміщення підприємств. Виробництво деревини й паперу в Україні. Найбільші в світі країни-виробники деревини та паперу.

Тема 4. Виробництво машин та устаткування. Роль машинобудування в сучасному світі. Різноманітність підприємств та чинники їх розміщення. Спеціалізація та кооперування у машинобудуванні. Машинобудування в Україні. Найбільші центри виробництва транспортних засобів, промислового обладнання, сільськогосподарської техніки, побутової електротехнічної та електронної продукції. Підприємства машинобудування свого регіону. Машинобудування світу. Взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку регіону, країни і рівнем розвитку машинобудування. Найбільші країни-виробники літаків, легкових автомобілів, морських суден, верстатів, комп'ютерів, робототехніки.

Тема 5. Виробництво тканин, одягу, взуття. Особливості виробничого процесу та чинники розміщення підприємств, що виробляють тканини різних видів, одяг, шкіряно-взуттєву продукцію. Чинники та центри розміщення текстильного, швейного, шкіряного, взуттєвого виробництва в Україні. Найбільші на світовому ринку країни-виробники та країни-експортери тканин, одягу та взуття. Народні промисли в Україні.

Тема 6. Виробництво харчових продуктів, напоїв. Чинники розміщення підприємств, що виробляють харчові продукти. Харчова промисловість в Україні. Особливості технологій та чинники розміщення підприємств буряко-цукрового, олійного, маслосиробного, плодоовочеконсервного, рибного, хлібопекарного, макаронного, борошномельного, круп'яного, кондитерського, пивоварного, виноробного виробництв, розливу безалкогольних напоїв, мінеральних вод. Виробництво харчових продуктів у своєму регіоні. Виробництво продуктів харчування в світі: сучасні тенденції, вплив глобалізації та національних традицій, взаємозв'язок з агробізнесом. Традиційні виробництва харчових продуктів окремих країн світу.

Розділ IV. Третинний сектор господарства.

Тема 1. Транспорт. Транспорт, його роль у національній економіці та формуванні світового господарства. Види транспорту, їхні переваги й недоліки. Транспорт України. Залізничний транспорт – основний вид транспорту України. Найважливіші автомагістралі України. Водні шляхи, найбільші морські та річкові порти України. Повітряний транспорт. Транспортні вузли. Міжнародні транспортні коридори на території України. Транспорт світу. Країни, що вирізняються високим рівнем розвитку мережі залізниць й автомобільних шляхів. Найбільші морські порти, їхній вплив на розміщення промисловості. Найбільші судноплавні річки світу. Найбільші аеропорти світу. Міжнародні транспортні коридори.

Тема 2. Торгівля. Торгівля як вид послуг. Форми торгівлі. Показники зовнішньої торгівлі. Торгівля в Україні. Обсяги та структура експорту й імпорту товарів та послуг. Чинники концентрації роздрібною торгівлі в населених пунктах, регіонах. Світовий ринок товарів і послуг. Основні напрями зовнішньоторговельних зв'язків. Світова організація торгівлі. Регіональні зони вільної торгівлі (NAFTA, ASEAN та ін.).

Тема 3. Туризм. Туризм як складник національної економіки, його види. Чинники розвитку туризму в регіоні, країні. Туристична інфраструктура. Туризм в Україні. Особливості природних рекреаційних ресурсів. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні. Туристичні райони в Україні. Міжнародний туризм. Основні туристичні регіони світу. Країни світу з найбільшою кількістю об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

Тема 4. Наукова діяльність. Освіта. Охорона здоров'я. Роль науки й освіти в суспільстві. Особливості наукової й освітньої діяльності як видів економічної діяльності. Форми просторової організації наукових досліджень та освіти: технополіси, технопарки. Найвідоміші

наукові центри у світі та Україні. Охорона здоров'я. Найвідоміші центри охорони здоров'я в Україні та світі.

Тема 5. Фінансові послуги. Комп'ютерне програмування. Фінансові послуги. Світові центри банківсько-фінансової діяльності. Вплив глобалізації на розміщення фінансових установ. Країни-офшори. Особливості розміщення фінансових установ в Україні. Аутсорсинг, його переваги й недоліки. Аутсорсинг інформаційних технологій (ІТ-аутсорсинг). Комп'ютерне програмування, консультування та пов'язана з ними діяльність. Країни-лідери на світовому ринку комп'ютерного програмування.

Розділ V. Глобальні проблеми людства.

Поняття про глобальні проблеми людства, причини їх виникнення. Проблема війни і миру. Проблема тероризму. Екологічна проблема. Сировинна й енергетична проблеми. Демографічна й продовольча проблеми. Проблема подолання відсталості країн, що розвиваються. Взаємозв'язок глобальних проблем. Роль світової громадськості та міжнародних організацій у їх розв'язуванні. Сталий розвиток – стратегія людства на XXI століття.

2.5. РЕГІОНИ ТА КРАЇНИ

Вступ.

Що вивчає курс «Географія: регіони і країни». Регіони світу (за класифікацією ООН). Глобалізація як провідна тенденція розвитку сучасного світу. Пізнавальна та конструктивна роль країнознавства у сучасному світі. Джерела знань про регіони та країни світу. Сучасна політична карта світу та окремих регіонів. Головні об'єкти політичної карти.

Розділ I. Європа.

Тема 1. Загальна характеристика Європи. Особливості економіко-географічного положення Європи. Склад регіону. Сучасна політична карта Європи. Форми державного правління і територіального устрою країн Європи. Прояви сепаратизму. Типи країн Європи за рівнем економічного розвитку. Інтеграційні процеси. Міжнародні організації в Європі: Європейський Союз, Рада Європи. Країни Шенгенської зони. Роль НАТО у загальноєвропейській системі безпеки. Природні умови і ресурси регіону. Населення Європи: демографічні процеси, природний та механічний рух. Демографічна політика. Структура населення регіону. Українська діаспора у країнах Європи. Урбанізація, субурбанізація, рурбанізація, джентрифікація. Світові міста в Європі, міські агломерації, мегаполіси. Особливості економіки країн Європи. Первинний сектор економіки. Добувна промисловість: основні райони видобування палива, рудної та нерудної сировини. Сільське господарство. Лісове господарство. Вторинний сектор економіки. Переробна промисловість. Основні регіони промисловості. Реіндустріалізація. Третинний сектор економіки. Сфера послуг. Найважливіші міжнародні транспортні коридори та вузли. Зв'язки України з країнами Європи. Інтеграційні та дезінтеграційні процеси у Європі. Відновна електроенергетика в країнах Європи: регіональні особливості та відмінності. Структура й просторова організація виробництва чорних металів у країнах Європи.

Тема 2. Країни Європи. *Німеччина*. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни у міжнародному поділі праці (МПП). Система розселення і роль федеральних земель в її розвитку. Особливості сучасного постіндустріального розвитку країни. Домінуючі складники третинного сектору. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Особливості аграрного сектору. Характерні риси просторової організації господарства. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Німеччиною.

Франція. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни у міжнародному поділі праці. Система розселення. Франкофонія. Особливості сучасного постіндустріального розвитку країни. Домінуючі складники третинного сектору. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Особливості аграрного сектору. Характерні риси просторової організації господарства. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні

зв'язки України з Францією.

Велика Британія. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни у міжнародному поділі праці. Система розселення. Співдружність націй. Особливості сучасного постіндустріального розвитку країни. Домінуючі складові третинного сектору. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Особливості аграрного сектору. Характерні риси просторової організації господарства. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Великою Британією.

Італія. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни у міжнародному поділі праці. Система розселення.

Особливості сучасного постіндустріального розвитку країни. Домінуючі складові третинного сектору. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Спеціалізація аграрного сектору. Характерні риси просторової організації господарства. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Італією.

Польща. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни у міжнародному поділі праці. Система розселення. Прискорений розвиток третинного сектору, сучасна транспортна система країни. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Спеціалізація аграрного сектору. Характерні риси просторової організації господарства. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Польщею.

Білорусь. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни у міжнародному поділі праці. Система розселення. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Спеціалізація сільського господарства. Особливості розвитку третинного сектору. Характерні риси просторової організації господарства. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Білоруссю.

Росія. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни у міжнародному поділі праці. Національний склад населення. Українська діаспора в Росії. Система розселення. Роль Москви у контролі та перерозподілі економічних ресурсів країни. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Спеціалізація сільського господарства. Особливості розвитку третинного сектору. Характерні риси просторової організації господарства. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Росією.

Лондон, Берлін, Париж, Київ: схожість і відмінність сучасного розвитку міст. Кластери в Італії як домінуюча форма організації виробництва товарів і послуг.

Розділ II. Азія.

Тема 1. Загальна характеристика Азії. Особливості економіко-географічного положення Азії. Склад регіону. Сучасна політична карта Азії. Форми державного правління і територіального устрою країн Азії. Типи країн Азії за рівнем економічного розвитку. Міжнародні організації в Азії: АСЕАН, Ліга арабських держав. Райони збройних конфліктів та проявів тероризму. Природні умови і ресурси регіону. Населення Азії. Урбанізаційні процеси. Світові міста, міські агломерації в Азії, мегаполіси Японії та Китаю. Працересурсний потенціал. Особливості економіки країн Азії. Первинний сектор економіки. Добувна промисловість. Сільське і лісове господарство. Вторинний сектор економіки. Основні промислові осередки і регіони. Третинний сектор економіки. Найважливіші міжнародні транспортні коридори та вузли. Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Азії та особливості їх участі у міжнародному поділі праці. Зв'язки України з країнами Азії. Екологічні виміри економічного зростання в країнах Азії. Географічне положення країни як чинник її економічного розвитку (на прикладі Туреччини і Сінгапуру). Країни Перської затоки – новий осередок індустріалізації.

Тема 2. Країни Азії. *Японія.* Місце країни у світі та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни у міжнародному поділі праці. Система розселення. Особливості сучасного постіндустріального розвитку країни. Домінуючі складники третинного

сектору. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Традиції і технології у сільському господарстві. Транспортна система країни. Характерні риси просторової організації господарства: Тихоокеанський промисловий район, мережа технопарків і технополісів. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Японією.

Китай. Місце країни у світі та Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни у міжнародному поділі праці. Система розселення. Експортна орієнтація економіки. Особливості розвитку і розміщення виробництв первинної і вторинної сфери. Домінуючі складові третинного сектору. Характерні риси просторової організації господарства. Спеціальні економічні зони. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Китаєм. Унікальність економічної системи Китаю.

Індія. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни у міжнародному поділі праці. Система розселення. Особливості структури економіки країни, що розвивається. Спеціалізація сільського господарства. Видобування мінеральних ресурсів. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Особливості розвитку третинного сектору. Характерні риси просторової організації господарства. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Індією. «Коридори зростання» в Індії.

Розділ III. Океанія.

Тема 1. Австралія. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Система розселення. Українська діаспора в Австралії. Особливості сучасного розвитку країни. Домінуючі складові третинного сектору. Виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Географія вторинного та третинного секторів господарства. Характерні риси просторової організації виробництва товарів та послуг. Зовнішні економічні зв'язки, міжнародні зв'язки України з Австралією. Національні парки Австралії як об'єкти міжнародного туризму. Розвиток Західної Австралії у контексті зростання глобального попиту на природні ресурси.

Тема 2. Мікронезія, Меланезія, Полінезія. Особливості географічного положення регіону. Держави та залежні території, що входять до складу Мікронезії, Меланезії та Полінезії. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Види господарської діяльності, що визначають міжнародну спеціалізацію країн. Кустарні промисли і ремесла. Зовнішні економічні зв'язки. Розташування військових баз іноземних держав. Нова Зеландія – високорозвинена країна зі сприятливими умовами для ведення бізнесу. Країни Океанії – регіон екзотичного туризму.

Розділ IV. Америка.

Тема 1. Загальна характеристика Америки. Особливості географічного положення Америки. Склад регіону. Сучасна політична карта Америки. Форми державного правління і територіального устрою країн, типи країн за рівнем економічного розвитку. Міжнародні організації НАФТА, Меркосур, НАТО. Природні умови і ресурси регіону. Населення Америки. Урбанізаційні процеси. Система розселення. Особливості економіки країн Америки. Роль американських ТНК в економіці регіону. Первинний сектор економіки. Сільське господарство: вплив природних, історичних чинників та глобалізації на спеціалізацію. Лісове господарство. Вторинний сектор економіки. Основні осередки промисловості в регіоні. Третинний сектор економіки. Найважливіші міжнародні транспортні магістралі, вузли. Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Америки. Особливості їх участі в міжнародному поділі праці. Зв'язки України з країнами Америки. «Бананові республіки»: типові ознаки та сучасний розвиток. Панамериканське шосе – дорога через три Америки. Туризм як чинник розвитку країн Карибського басейну.

Тема 2. Країни Америки. *США.* Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Система розселення. Українська діаспора США. Особливості сучасного постіндустріального розвитку країни. Домінуючі складові третинного

сектору. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Особливості аграрного сектору. Характерні риси просторової організації господарства. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України зі США.

Канада. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Система розселення. Українська діаспора в Канаді. Особливості сучасного розвитку країни. Домінуючі складові третинного сектору. Виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Характерні риси просторової організації. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Канадою.

Бразилія. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни у міжнародному поділі праці. Розселення. Особливості структури економіки країни, що розвивається. Видобування мінеральних ресурсів. Спеціалізація сільського господарства. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Особливості розвитку третинного сектору. Характерні риси просторової організації. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Бразилією. Форми територіальної організації новітніх видів промислового виробництва у США. Складники підприємницького успіху української діаспори в Канаді та США.

Розділ V. Африка.

Тема 1. Загальна характеристика Африки. Особливості географічного положення Африки. Склад регіону. Сучасна політична карта Африки. Форми державного правління і територіального устрою країн, типи країн за рівнем економічного розвитку. Райони збройних конфліктів, проявів тероризму. Природні умови і ресурси регіону. Населення Африки. Урбанізаційні процеси. Система розселення. Особливості економіки країн Африки. Первинний сектор економіки. Сільське господарство. Лісове господарство. Добувна промисловість. Вторинний сектор економіки. Особливості розміщення промислових центрів у регіоні. Третинний сектор економіки: особливості становлення і закономірності розміщення. Найважливіші міжнародні транспортні магістралі, вузли. Туристичні райони. Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Африки. Особливості їх участі в міжнародному поділі праці. Зв'язки України з країнами Африки. Кордони на політичній карті Африки: особливості делімітації та демаркації. Вплив колоніального минулого на сучасну міжнародну спеціалізацію та просторову структуру господарства країн Тропічної Африки.

Тема 2. Країни Африки. *Єгипет.* Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Система розселення. Особливості структури економіки країни, що розвивається. Види діяльності, що визначають міжнародну спеціалізацію країни: транспорт, туризм, видобування мінеральних ресурсів, сільське господарство. Характерні риси просторової організації економіки. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Єгиптом.

ПАР. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Система розселення. Особливості структури економіки. Виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Особливості розвитку третинного сектору економіки. Характерні риси просторової організації економіки. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з ПАР. «Три кити» економіки Єгипту: Суецький канал, нафта, туризм. ПАР серед країн Африки.

Розділ VI. Україна в міжнародному просторі.

Тема 1. Україна в геополітичному вимірі. Геополітична структура сучасного світу. Місце України на сучасній геополітичній карті світу. Основні вектори сучасної української геополітики.

Тема 2. Україна в системі глобальних економічних відносин. Просторові аспекти міжнародних економічних зв'язків України з регіонами та країнами світу: географія зовнішньої торгівлі товарами, транспортних і туристичних послуг, прямих іноземних інвестицій, науково-

технічного співробітництва. Великі ТНК в Україні. Участь України в процесах європейської економічної інтеграції. Місце України в системі глобальних економічних відносин у контексті сталого розвитку.

2.6. ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР ЗЕМЛІ

Вступ

Географія як система наук. Об'єкт дослідження географії. Поняття «геосистема». Рівні геосистем. Пізнавальна та конструктивна роль географії.

Розділ I. Топографія та картографія.

Тема 1. Топографія. Топографічна карта: проекція, розграфлення. Географічні і прямокутні координати. Прямокутна (кілометрова) сітка. Основні умовні позначення топографічних карт для зображення об'єктів місцевості та рельєфу. Вимірювання на топографічній карті за масштабом і кілометровою сіткою. Використання азимутів. Плани населених пунктів. Практичне використання топографічних карт, планів. Визначення на топографічній карті географічних (з точністю до секунд) та прямокутних координат окремих точок, географічних та магнітних азимутів, абсолютних та відносних висот точок, падіння річки.

Тема 2. Картографія. Сучасні картографічні твори. Математична основа карт. Способи картографічного зображення об'єктів і явищ на загальногеографічних та тематичних картах. Сутність генералізації. Електронні карти та глобуси. Картографічні інтернет-джерела. Навігаційні карти. Географічні інформаційні системи (ГІС), дистанційне зондування Землі, сфери їх практичного застосування. Визначення за градусною сіткою географічних координат точок, азимутів, відстаней у градусах і кілометрах між точками на різних за просторовим охопленням картах.

Розділ II. Загальні закономірності географічної оболонки Землі.

Тема 1. Географічні наслідки параметрів і рухів Землі як планети. Геоїд. Показники руху Землі навколо своєї осі. Добова ритміка в географічній оболонці. Основні види часу. Визначення місцевого та поясного часу, перехід від місцевого часу до поясного. Пояси освітленості на Землі. Сила Коріоліса. Змінюваність висоти Сонця над горизонтом та тривалості світлового дня. Орбітальний рух Землі: основні характеристики, географічні наслідки. Причини зміни пір року. Зміна пір року у Північній та Південній півкулях. Прояви сили Коріоліса на річках своєї місцевості.

Тема 2. Географічна оболонка Землі. Склад, межі та будова географічної оболонки. Закономірності географічної оболонки. Сучасний етап розвитку географічної оболонки. Антропосфера.

Тема 3. Геологічне середовище людства. Властивості літосфери. Поняття «геологічне середовище людства». Тектоніка літосферних плит. Процеси в надрах і на поверхні Землі, їхні наслідки. Небезпека вулканічних, сейсмічних, гравітаційних (зсувних) процесів. Рельєф. Тектонічні структури та пов'язані з ними форми рельєфу. Вплив рельєфу на розселення населення, розвиток і розташування окремих виробництв. Ресурсні властивості літосфери. Гірські породи та закономірності їх поширення. Мінеральні ресурси як чинник розташування видобувних і матеріало-, паливомістких виробництв. Забезпеченість мінеральними ресурсами. Вплив людини на літосферу. Глобальна ресурсна проблема людства. Причини заселення схилів вулканів. Сучасні вимоги до будівництва у районах з високою сейсмічністю.

Тема 4. Атмосфера та системи Землі. Сонячно-земні взаємодії. Сонячне випромінювання, відмінності випромінювання і поглинання тепла повітрям, поверхнею гірських порід і води.

Тропосфера: температурний режим, зміна атмосферного тиску, вітри, вологість, опади.

Погода. Синоптичні карти. Клімат. Кліматотвірні чинники. Кліматична карта. Карта кліматичних поясів. Характеристика типів клімату за кліматограмами. Вплив атмосфери на літосферу: вивітрювання, рельєфоутворення. Кліматичні умови як чинник розселення і

розташування виробництва та інфраструктурних об'єктів. Ресурсний потенціал атмосфери. Енергетичні кліматичні ресурси як чинник розвитку відновлюваної енергетики. Агрокліматичні ресурси та їх вплив на спеціалізацію сільського господарства. Стихійні атмосферні явища, їх прогнозування та засоби протидії. Кліматичні зміни на планеті. Визначення середніх температур та амплітуди їх коливань за добу, місяць, рік. Аналіз рози вітрів. Система протидії засухам у своїй місцевості.

Тема 5. Гідросфера та системи Землі. Запаси води на Землі. Світовий океан та його складові. Вплив процесів у літосфері на природу океанів. Роль океанів у формуванні гірських порід і рельєфу узбережжя. Вплив атмосферних процесів (явищ) на Світовий океан. Роль Світового океану у формуванні глобальних і місцевих систем повітряних потоків у нижніх шарах тропосфери. Ресурсний потенціал Світового океану та вплив людства на стан океанічних вод, запаси мінеральних, біологічних ресурсів. Води суходолу, чинники їх нерівномірного розподілу на материках та по території України. Взаємозв'язок геологічної будови, рельєфу і річкової мережі території. Вплив геологічних процесів на формування озер, пластів підземних вод. Взаємозв'язок клімату і вод суходолу. Прісна вода як ресурс і чинник розміщення населення та виробництва. Мінеральні й термальні води: поширення, використання. Водозабезпеченість регіонів і країн світу. Чинники дефіциту води. Сучасні системи очищення води. Опріснення морської води. Система протидії паводкам, повеням, селям і лавинам в окремих районах України. Карстовий рельєф як приклад взаємодії геосфер. Прозорість води у річці (озері, ставку): від чого залежить і чому змінюється?

Тема 6. Біосфера та системи Землі. Біосфера та її складові. Закономірності поширення живих організмів на суходолі і в океанах. Природні чинники формування ареалів поширення рослин і тварин. Біологічні ресурси. Роль живих організмів у формуванні ґрунтів. Ґрунт – «дзеркало» ландшафту. Типи ґрунтів. Вплив ґрунтів на спеціалізацію господарства регіону, країни. Природні зони. Порівняння карт ґрунтів і природних зон світу та України. Деградовані ґрунти: причини і перспективи використання. Чинники порушення широтної зональності на материках та території України

Розділ III. Загальні суспільно-географічні закономірності світу.

Тема 1. Географічний простір. Світосистема як результат і процес формування глобальної єдності в системі «суспільство – природа». Функціонально-компонентний склад світосистеми: демографо-екологічна, економічна, інформаційно-технологічна, соціально-культурна, політична підсистеми. Географічний простір, його системоутворювальна роль та характеристики.

Тема 2. Демографічні процеси у світосистемі. Динаміка чисельності населення світу. Природні, соціальні, економічні й екологічні чинники та просторові особливості природного руху населення у світі. Демографічний перехід, його фази. Статеві-вікова, шлюбно-сімейна структура населення. Демографічне старіння населення. Характеристика демографічної ситуації в країнах за статеві-віковими пірамідами. Особливості демографічної політики у країнах з різним типом відтворення. Міграції, їх показники, чинники та вплив на відтворення населення і його перерозподіл у світі. Просторові тенденції міграційних процесів. Якість життя як чинник природного і механічного руху населення. Демографічні чинники розвитку економіки та спеціалізації країн. Демографічні прогнози. Обчислення показників народжуваності, смертності, природного та механічного приросту населення країни за статистичними даними. Уплив старіння населення на місце країни в міжнародному поділі праці. Працемісткі виробництва густозаселених регіонів світу. Екологічні та соціальні проблеми густозаселених регіонів світу.

Тема 3. Глобальна економіка. Поняття «глобальна економіка». Світовий ринок технологій, патентів і ліцензій, інформаційно-технологічних послуг. Система виробництва. Географічність міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва. Роль транснаціональних корпорацій та вільних економічних зон у функціонуванні глобальної економіки. Глобальні ланцюги доданої

вартості. Міжнародний ринок товарів: сутність, інфраструктура, ціноутворення. Виробництво сільськогосподарської продукції у світі: природні, соціальні, економічні чинники, особливості просторової організації. Видобування й споживання паливних мінеральних ресурсів, глобальні ринки вугілля, нафти й природного газу. Глобальні ланцюги доданої вартості у виробництві чорних металів, алюмінію, міді; чинники та форми спеціалізації країн. Сучасна географія виробництва транспортних засобів, електроніки, фармацевтичної продукції, чинники участі національних економік у глобальних ланцюгах доданої вартості. Виробництво текстилю, одягу, взуття: сучасна просторова організація, чинники міжнародної спеціалізації. Сучасні транспортно-логістичні системи та інформаційно-комунікаційні мережі як інфра-структурний каркас глобальної економіки. Світовий ринок інвестицій і фінансів. Туризм. Формування «інформаційного суспільства».

Тема 5. Політична географія та геополітика. Географічні складники політичної географії: географічний простір, території, географічні місця. Політичні складники: політичні інституції, політичні відносини, «сила». Територіально-політичні системи національного і наддержавного рівнів. Геополітика, її складові Зовнішня та внутрішня геополітика. Геополітика «сили». Різновиди «сили». Взаємозв'язок між національними та геополітичними інтересами держави.

Розділ IV. Суспільна географія України.

Тема 1. Українська держава. Українська держава і територія держави України. Політико-географічне положення України: глобальне, регіональне, сусідське. Політико-економічна оцінка державного кордону України. Реформування адміністративно-територіального устрою України.

Тема 2. Населення України. Кількість населення України. Відтворення населення: показники та природні, соціальні, економічні чинники народжуваності й смертності, їх просторові відмінності. Особливості вікового і статевого складу населення України. Міграційні процеси в Україні. Українці на світовому і регіональному ринку праці. Демографічна політика в Україні. Система розселення. Міські агломерації, урбанізація, субурбанізація і джентрифікація. Особливості сільських населених пунктів. Аналіз картограм народжуваності, смертності, природного приросту, густоти населення, урбанізації в Україні. Аналіз картограм народжуваності, смертності, природного приросту, густоти населення, урбанізації в Україні. Сучасна географія трудової еміграції з України. Соціальні проблеми монофункціональних міст.

Тема 3. Економіка України в міжнародному поділі праці. Сучасні риси національної економіки України. Конкурентні переваги України на світових ринках сільськогосподарської продукції, рудної сировини і металів. Сучасні тенденції та регіональні відмінності розвитку енергетики в Україні. Замкнутий технологічний цикл розроблення і виробництва літаків в Україні, експорт та імпорт авіаракетної техніки. Виробництво автомобілів, сільськогосподарської техніки: тенденції розвитку, міжнародне кооперування. Місце України в глобальних ланцюгах доданої вартості виробництва та реалізації електронної продукції. Виробництва фармацевтичної продукції та побутової хімії: чинники та особливості розташування підприємств. Особливості розвитку й просторової організації виробництва меблів, текстилю, одягу, взуття, продуктів харчування. Міжнародні транспортні коридори на території України. Офшорна розробка програмного забезпечення в Україні. Ресурсний потенціал і перспективи розвитку рекреаційного комплексу в Україні. Місце України на світовому ринку інвестицій і запозичень. Транснаціональні фінансові корпорації (банки, фінансові компанії) в Україні. Сучасні форми просторової організації виробництва товарів і послуг в Україні. Досвід реалізації планів сталого (збалансованого) розвитку в різних країнах та стратегія збалансованого розвитку України. Аналіз секторальної структури економіки України. Давальницька сировина у швейній індустрії України: позитивні й негативні аспекти для виробників і споживачів. Офшорна розробка програмного забезпечення в Україні: основні центри, компанії. Реалізація планів сталого (збалансованого) розвитку в різних країнах: успіхи і прорахунки.

3. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗАВДАНЬ ДИСТАНЦІЙНОГО ЕТАПУ

- загальна кількість завдань — 10;
- максимальна кількість балів, які можна отримати за виконання завдань - 100;
- мінімальна кількість балів для участі у 2 етапі – 75;
- максимальна кількість балів за одне виконане завдання — 10;
- головними критеріями при оцінюванні виконаних теоретичних завдань дистанційного етапу є повнота і обґрунтованість відповіді на поставлене питання, її наповнення розгорнутими судженнями, прикладами, висновками. Враховується ступінь розкриття змісту понять, точність використання наукових термінів, глибина просторового мислення, оригінальність і творчий підхід.

4. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗАВДАНЬ ОЧНОГО ЕТАПУ

- максимальна кількість балів, які можна отримати за виконання завдань - 100;
- мінімальна кількість балів для нарахування додаткових балів при вступі – 90;
- при оцінюванні тестових завдань (всього 20) з однією правильною відповіддю нараховується один бал, при інших варіантах відповідей бали не нараховуються;
- при перевірці тесту на відповідність (усього 5) максимальна кількість балів - 5 за умови правильності всіх відповідностей. При меншій кількості правильних відповідей відповідно зменшується і кількість нарахованих балів (від 0 до 5);
- при оцінюванні практичного завдання (усього 5) максимальна кількість балів становить 5. Враховується правильність рішення, обґрунтованість та оригінальність відповіді, вміння орієнтуватись за картою, читання схем, графіків, діаграм, профілів тощо;
- критерії оцінювання творчих теоретичних завдань (всього 3) подібні до критеріїв дистанційного етапу. Враховується рівень компетентності, глибина знань географічної номенклатури, володіння методами аналізу, порівняння, узагальнення, систематизації при описуванні географічних об'єктів, процесів і явищ. Кількість балів за виконане завдання – від 1 до 10.

5. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Безуглий В.В., Лисичарова Г.О. Географія: підруч. для 10 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Генеза, 2018. 288 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1365-geografiya-bezugliy-10-klas.html>
2. Безуглий В.В., Лисичарова Г.О. Географія: підруч. для 11 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Генеза, 2019. 176 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1313-geografiya-bezugliy-11-klas.html>
3. Бейдик О.О., Падун М.М. Географія. К.: Либідь, 1996. 304 с.
4. Бичковська О.М., Горлач Н.І., Горська О.С. Географія. Збірник завдань. За заг. ред. Капіруліна С.Л. Х.: Основа, 2008. 126 с.
5. Бойко В.М., Брайчевський Ю.С., Яценко Б.П. Географія: підруч. для 10 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Ірпінь: Перун, 2018. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1184-geografiya-10-klas-boyko.html>
6. Бойко В.М., Дітчук І.Л., Гринюк Т.А., Смаль І.В., Харенко І.М. Географія: підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. 272 с. <https://pidruchnyk.com.ua/993-geografiya-9-klas-boyko.html>
7. Бойко В.М., Дітчук І.Л., Заставецька Л.Б. Географія: підруч. для для 8 кл. загальноосв. навч. закл. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2016. 296 с. URL: <https://pidruchniki.in.ua/geografiya-8-klas-boyko-2016/>
8. Бойко В.М., Міхелі С.В. Географія: підруч. для 7 кл. загальноосв. навч. закл. Харків: СИЦІЯ, 2016. 288 с. URL: <https://pidruchniki.in.ua/geografiya-7-klas-v-m-boyko-s-v-miheli-2015/>
9. Бойко В.М., Міхелі С.В. Географія: підруч. для для 6 кл. загальноосв. навч. закл. Харків: СИЦІЯ, 2014. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/527-geografiya-boyko-6-klas-2014.html>
10. Булава Л.М. Географія: підруч. для для 8 кл. загальноосв. навч. закл. Харків: Ранок, 2016. 208 с.
11. Вовк В.М. Навчально-науковий веб-ресурс «Геологічний словник». Режим доступу: URL: <http://geodictionary.com.ua/>
12. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / Гл. ред. А.Ф. Трешников. М.: Сов. энциклопедия, 1988. 432 с.
13. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. К.: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1989.
14. Географія материків і океанів (атлас для 7 класу) – навчально-наочний посібник. ДНВП «Картографія», К.: 1999-2005. 50 с.
15. Географія України (атлас для 8-9 класу). навчально-наочний посібник. – ДНВП «Картографія», К.: 2000-2005. 50 с.
16. Географія України: Навчальний посібник / за ред. проф. В.Б. Некоса. Харків, 1993. 184 с.
17. Гілецький Й.Р., Сливка Р.Р., Атаманюк Я.Д., Чобан Р.Д. Географія: підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. Харків: Вид-во «Ранок», 2017. 208 с. <https://shkola.in.ua/754-geografiya-9-klas-hiletskyi-2017.html>
18. Гілецький Й.Р., Чобан Р.Д., Сеньків М.І. Географія: підруч. для 7 кл. Тернопіль: Начальна книга Богдан, 2015. 304 с. URL: <https://pidruchniki.in.ua/geografiya-7-klas-y-r-giletskyi-r-d-chaban-m-i-senkiv-2015/>
19. Гільберг Т.Г., Паламарчук Л.Б. Географія: підруч. для для 6 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Грамота. 2014. 240 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/501-geografya-glberg-palamarchuk-6-klas-2014.html>
20. Гільберг Т.Г., Паламарчук Л.Б. Географія: підруч. для для 7 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Грамота, 2015. 272 с. URL: <https://pidruchniki.in.ua/geografiya-7-klas-gilberg-2015/>
21. Гільберг Т.Г., Паламарчук Л.Б., Совенко В.В. Географія: підруч. для для 8 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Грамота, 2016. 272 с. URL: <https://pidruchniki.in.ua/geografiya-8-klas-gilberg-palamarchuk-2016/>

22. Гільберг Т.Г., Савчук І. Г., Совенко В.В. Географія: підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. К.: УОВЦ «Оріон», 2017. 288 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/994-geografiya-9klas-gilberg.html>
23. Гільберг Т.Г., Савчук І. Г., Совенко В.В. Географія: підруч. для 11 кл. загальноосв. навч. закл. К.: УОВЦ «Оріон», 2019. 192 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1241-geografiya-11-klas-gilberg.html>
24. Довгань Г.Д. Географія. 6-10 класи. Тренувальні тести до всіх тем. Відповіді. Х.: Основа, 2009. 176 с.
25. Довгань Г.Д., Стадник О.Г. Географія: підруч. для 10 кл. загальноосв. навч. закл. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 240 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1136-geografiya-10-klas-dovghan-stan.html>
26. Довгань Г.Д., Стадник О.Г. Географія: підруч. для 11 кл. загальноосв. навч. закл. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 224 с. URL: <https://shkola.in.ua/1096-heohrafiia-11-klas-dovhan-2019.html>
27. Довгань Г.Д., Стадник О.Г. Географія: підруч. для 7 кл. загальноосв. навч. закл. Харків: Ранок, 2015. 304 с. URL: <https://pidruchniki.in.ua/geografiya-7-klas-g-d-dovgan-o-g-stadnik-2015/>
28. Довгань Г.Д., Стадник О.Г. Географія: підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. Харків: Вид-во «Ранок», 2017. 272 с. URL: <https://shkola.in.ua/756-heohrafiia-9-klas-dovhan-2017.html>
29. Економічна і соціальна географія (атлас для 10-11 класу) – навчально-наочний посібник. ДНВП „Картографія”, К.: 2003-2005. 50 с.
30. Електронний атлас "Економічна і соціальна географія світу для 10-11 класів" URL: http://shkola.ostriv.in.ua/special/get_file/code-4E94C2629B953
31. Жемеров О.О. Олімпіадні завдання з розв'язаннями. Х.: Вид. група «Основа», 2005. 256 с. (Б-ка журн. «Географія»; Вип.. 10 (22)).
32. Кіровоградська область: Географічний атлас: Серія «Моя мала Батьківщина» К.: ТОВ «Видавництво «Мапа», 2012. 20 с.
33. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія: підруч. для 10 кл. загальноосв. навч. закл. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2018. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/417-geografya-kobernk-kovalenko-10-klas.html>
34. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія: підруч. для 11 кл. загальноосв. навч. закл. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2019. 176 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1240-geografiya-11-klas-kobernik.html>
35. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія: підруч. для 7 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Грамота. 2015. 288 с. URL: <https://pidruchniki.in.ua/geografiya-7-klas-s-g-kobernik-r-r-kovalenko-2015/>
36. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія: підруч. для 8 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Літера ЛТД, 2016. 304 с. URL: https://issuu.com/portfel_schoolbooks/docs/8_klas_geografija_kobernik_2016
37. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія: підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2017. 288 с. <https://pidruchnyk.com.ua/913-kobernik-9-geografiya.html>
38. Масляк П.О., Даценко Л.М., Куртей С.Л., Бродовська О.Г. Географія (профільний рівень): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 272 с. URL: <https://shkola.in.ua/1098-heohrafiia-11-klas-masliak-2019.html>
39. Масляк П.О., Капіруліна С.Л. Географія для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням географії: підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. Харків: Вид-во «Ранок», 2017. 240 с. URL: <http://interactive.ranok.com.ua/course/pdrychniki/geografya-9-klas-pdrychnik-p-o-maslyak-s-l-kaprylnapoglibleniyi-rven>

40. Масляк П.О., Капіруліна С.Л. Географія: підруч. для 7 кл. загальноосв. навч. закл. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. 412 с. URL: <https://pidruchniki.in.ua/geografiya-7-klas-maslyak-p-o-kapirulina-s-l-2015/>
41. Масляк П.О., Капіруліна С.Л. Географія: підруч. для 8 кл. загальноосв. навч. закл. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. 304 с. URL: <https://pidruchniki.in.ua/geografiya-8-klas-maslyak-kapirulina-2016/>
42. Масляк П.О., Капіруліна С.Л. Географія: підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. 208 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/991-geografiya-9-klas-maslyak.html>
43. Масляк П.О., Капіруліна С.Л., Бродовська О.Г. Географія: підруч. для 10 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Грамота, 2018. 200 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1364-geografiya-maslyak-10-klas.html>
44. Маца К.А. Задачі і вправи з географії. К.: Рад. Шк., 1974. 150 с.
45. Надтока О.Ф., Топузов О.М. Географія: підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Оріон 2017. 208 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/992-geografiya-9-klas-nadtoka-2017.html>
46. Олімпіади з географії / Упоряд. Н.Муніч, В.Серебрій, К., 2004. 128 с.
47. Олімпіади з географії. URL: http://geogr0432.blogspot.com/2015/04/blog-post_28.html
48. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш. Географія: підруч. для 7 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Генеза, 2015. 272 с. URL: <https://pidruchniki.in.ua/geografiya-7-klas-v-yu-pestushko-g-sh-uvarova-2015/>
49. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш. Географія: підруч. для для 6 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Генеза. 2014. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/500-geografya-pestushko-uvarova-6-klas-2014.html>
50. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш., Довгань А.І. Географія: підруч. для 8 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Генеза, 2016. 272 с. <https://pidruchnyk.com.ua/822-geografiya-8-klas-pestushko-2016.html>
51. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш., Довгань А.І. Географія: підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Генеза, 2017. 272 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1045-geografiya-pestushko-9-klas-2017.html>
52. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш., Довгань А.І. Географія: підруч. для 10 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Генеза, 2018. 192 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/415-geografya-pestushko-uvarova-10-klas.html>
53. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш., Довгань А.І. Географія: підруч. для 11 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Генеза, 2019. 160 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1242-geografiya-11klas-pestushko.html>
54. Підготовка до ЗНО з Географії. Комплексне видання: Довідник. Типові тестові завдання. Тренувальні тести / Г. Д. Довгань, Г. І. Константинова, Л. В. Костенко, О. Г. Стадник. К.: Вид-во «Літера ЛТД», 2012. 336 с.
55. Плахута В.Я. Географічні олімпіади: Посібник для вчителя. К.: Рад. шк., 1990. 128 с.
56. Топузов О.М., Надтока О.Ф., Назаренко Т.Г., Вішнікіна Л.П., Шуканова А.А., Самойленко В.М. Географія: підруч. для 7 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Картографія, 2015. 326 с. URL: <https://pidruchniki.in.ua/geografiya-7-klas-o-m-topuzov-o-f-nadtoka-t-g-nazarenko-l-p-vishnikina-2015/>
57. Топузов О.М., Надгонка О.Ф., Покась Л.А. Географія: підруч. для 8 кл. загальноосв. навч. закл. К.: Оріон, 2016. 224 с. URL: <https://pidruchniki.in.ua/geografiya-8-klas-topuzov-nadtoka-2016/>
58. Шищенко Л.Г., Олійник Я.Б., Степаненко А.В., Масляк П.О. Географія: Навчальний посібник для старшокласників та абітурієнтів. Відповіді на всі запитання нової програми. К.: Т-во "Знання", КОО. 2001. 434 с.
59. Підготовка до ЗНО з географії / Підготовка до ЗНО – Освітній портал «Академія». URL: <http://zno.academia.in.ua/course/view.php?id=12>